

NAUCZYCIELE WOBEC PRZEMIAN SPOŁECZNYCH I ZAGROŻEŃ DZIECI I MŁODZIEŻY

WOJCIECH BŁAŻEJEWSKI

Abstrakt: Globalizacja kultury oprócz licznych korzyści może także nieść ze sobą wiele nowych, nieznanych wcześniej zagrożeń dla młodego pokolenia. Są nimi rozprzestrzeniające się i nasilające patologie społeczne (uzależnienia, brutalizacja życia, agresja i przemoc) oraz relatywizm wartości moralnych. Do ich zwalczania nie zostali odpowiednio przygotowani nauczyciele, dlatego często nie podejmują oni pracy wychowawczej i koncentrują się jedynie na realizacji zadań dydaktycznych. Lepsza – ściślejsza i częstsza – współpraca środowiska lokalnego ze szkołą mogłaby tą niekorzystną sytuację znacząco poprawić. Warto także zadbać o przygotowanie stosownej do aktualnych wyzwań wychowawczych oferty kształcenia ustawicznego (doskonalenia zawodowego) dla nauczycieli.

Słowa klucze: Nauczyciele. Wychowanie. Zagrożenia dzieci i młodzieży.

Abstract: Cultural globalization not only brings different advantages but also a lot of new, unknown dangers for the young generations: expanding social pathologies (addictions, brutalization of life, aggression and violence) as well as relativisation of moral standards. Teachers, who are not prepared to fight it down, often do not engage in educational activity and concentrate on didactic teaching. Better cooperation between local society and school - more strict and frequent - could help to improve the situation. It is also important to prepare training offers for teachers that correspond to current educational challenges.

Keywords: Teachers. Education. Threats to children and youth.

Dynamika zmian społecznych związanych z coraz szybszym postępem naukowo-technicznym sprawia, że średnie i starsze pokolenia pracowników różnych branż – w tym także nauczycieli – zmuszonych jest podejmować coraz częściej intensywne wysiłki w celu zapobiegania temu, by nie wypaść z aktywnego życia zawodowego i pełnego uczestnictwa w kulturze. Ich wiedza bowiem starzeje się, dezaktualizuje, a nabyte podczas edukacji szkolnej umiejętności nie znajdują zastosowania w praktyce zawodowej.

W przypadku nauczycieli proces dewaluacji zdobytych przed kilkunastu czy kilkudziesięciu laty kwalifikacji i kompetencji staje się

coraz szybszy. Zjawisko to uzasadniające pilną potrzebę intensyfikacji i upowszechniania kształcenia ustawicznego wywołane jest przez wiele zróżnicowanych przyczyn.

Główna wśród nich to globalizacja kultury i cywilizacji, wywołująca wypieranie ugruntowanych od wieków wzorców postępowania przez nowe, obce naszej tradycji elementy. Są one chętnie i powszechnie akceptowane przez młodzież, lecz wśród jej rodziców wzbudzają mieszane uczucia. Przykładem tego są obchody w Polsce nowych świąt np. Dnia Zakochanych, Halloowen, zmiana charakteru obchodów świąt Bożego Narodzenia z religijnego na zupełnie świecki festiwal zakupowy rozpoczynający się w praktyce już od dnia 2 listopada, parady wolności itp. Przejawia się ona także w upowszechnianiu się innych form spędzania czasu wolnego, korzystania z nowych rozrywek, modzie tzw. stylu życia, upodabnianiu aspiracji i dążeń życiowych szerokich kręgów społecznych.

Oprócz wielu pozytywnych zjawisk natury społecznej, gospodarczej, kulturowej i politycznej towarzyszących globalizacji, na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat pojawiło się wiele zjawisk świadczących o narastającym zagrożeniu istotnych ludzkich interesów, stawiających pod znakiem zapytania przyszłość kultury i cywilizacji. Coraz to łatwiejszy i szybszy przepływ kapitału, towarów, pracowników i informacji między państwami i całymi kontynentami sprawia, że szybciej rozprzestrzeniają się w świecie również rozmaite patologie społeczne. Dotykają one zwłaszcza ludzi młodych, w tym coraz częściej uczniów szkół podstawowych i gimnazjów. Szczególna podatność dzieci i młodzieży na demoralizację wynika z postępującego osłabienia ich psychicznej odporności na tzw. czynniki ryzyka, do których psychologowie zaliczają m.in.

- środowisko społeczne promujące dane wzorce zachowań (przeludnione, przestępcze),
- normy społeczne (promujące, prowokujące dane zachowania),
- modelowanie takich zachowań w domu i szkole,
- konflikty i doświadczenie izolacji w dzieciństwie,
- grupa rówieśnicza, w której normą są zachowania dysfunkcyjne,
- niskie wyniki osiągnięte w szkole i brak celów życiowych,
- łatwość zdobycia substancji psychoaktywnych,
- wczesna inicjacja w zachowaniach ryzykownych (Wojcieszek, 2009).

Według A. E. Kazdina, do najczęściej dzisiaj pojawiających się wśród dzieci i młodzieży zachowań ryzykownych należy zaliczyć: palenie tytoniu, używanie alkoholu, używanie innych środków psychoak-

tywnych, wczesna inicjacja seksualna, zachowania agresywne i przestępcze (Kazdin, 1996, s. 43).

Analizując funkcjonowanie polskiej szkoły na tle zachodzących po II wojnie światowej zmian społecznych można zauważyć, że z czasem priorytety edukacyjne ulegały zauważalnym zmianom. Przykładowo – w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku głównym celem czyniono opiekę nad dziećmi, którym przyszło żyć w zrujnowanym przez działania wojenne kraju. Pod koniec lat pięćdziesiątych zaczęto szczególnie uwagę zwracać na właściwe, ideowe wychowanie, laicyzację, rozbudzanie nienawiści do kapitalizmu, rozwój moralności socjalistycznej w duchu braterstwa z narodami tworzącymi ZSRR.

Z czasem wobec komplikowania się sytuacji społeczno-gospodarczej kraju szkoła coraz bardziej koncentrowała się na realizacji celów o charakterze dydaktycznym, osłabiając tym samym swoje oddziaływanie opiekuńcze i wychowawcze. Stopniowo wobec lawinowego przyrostu ilości wiedzy, nowych odkryć, zwłaszcza w dziedzinie nauk przyrodniczych i wynalazków technicznych okazało się, że nie jest w stanie bez gruntownej reformy programowej sprostać wyzwaniom, jakim jest zapoznanie uczniów z aktualnym stanem wiedzy naukowej. Oprócz tak często krytykowanego przeładowania programów nauczania materiałem (materializmu, encyklopedyzmu), wiele treści nauczania pozostaje też przestarzałych, a nawet anachronicznych, zbędnych z perspektywy współczesnych potrzeb absolwentów.

Mimo rozmaitych niedostatków w funkcjonowaniu – programowych, organizacyjnych, kadrowych – szkoła tradycyjnie cieszy się wysokim prestiżem w polskim społeczeństwie. W powszechnej opinii pozostaje nadal instytucją pełniącą kluczową rolę w rozwijaniu postaw np. patriotycznych, społecznych, zdrowotnych, ekologicznych – przekazywaniu wielu tradycyjnych wartości i wzorców postępowania. Coraz częściej też zauważa się, że nie podejmuje ona wychowawczych wyzwań, gdyż pozostaje osamotniona nie otrzymując stosownego wsparcia społecznego np. ze strony mediów, rodziców, władz politycznych, lokalnych środowisk. Wiele sygnałów świadczy jednakże o tym, że oprócz spełnianych zadań dydaktycznych szkoła w powszechnym odczuciu społecznym celem priorytetowym winna uczynić działania wychowawcze.

Przykładem mogą tu służyć np. wyniki uzyskane przez CBOS w roku 2009. Respondenci odpowiadający na pytania o to, kto powinien realizować określone zadania wychowawcze, zwykle wskazywali na rodzinę i szkołę.

Tabela nr 1: Instytucje lub osoby odpowiedzialne za edukację w wybranych dziedzinach

Kto przede wszystkim powinien:	Rodzice	Szkoła, nauczyciele	Działkowicze	Kościół	Media	Internet	Koleżanki, koledzy	Nikt	Trudno powiedzieć
	W procentach								
Nauczyć dziecko wzorów dobrego zachowania	99	56	10	4	1	0	1	1	0
Rozwijać zainteresowania, uzdolnienia	88	79	2	1	2	2	2	2	0
Rozmawiać na temat płci, wychowania seksualnego	88	65	1	2	1	0	1	3	2
Przygotować do wyboru zawodu	73	71	1	0	1	1	1	15	1
Zainteresować sprawami społecznymi i politycznymi	62	64	2	1	18	4	1	7	2

*respondenci mieli możliwość wybrania dwóch instytucji lub osób odpowiedzialnych za edukację w wybranych dziedzinach

Źródło: Raport CBOS nr BS/121/2009 z badań na temat *Opinie Polaków o wychowaniu i roli szkół w procesie wychowawczym*, M.Smak-Wójcicka, Warszawa, wrzesień 2009, s. 11.

W ramach zadań wychowawczych szczególnie ważnym wobec ustawicznie wzrastającego poziomu uzależnień i zachowań ryzykownych wśród coraz młodszych roczników uczniów jest profilaktyka. W literaturze naukowej wyróżnia się jej trzy stopnie, a mianowicie:

- Profilaktyka pierwszorzędowa, skierowana do grupy niskiego ryzyka – która polega na promowaniu zdrowego stylu życia i zapobieganiu zagrożeniom, w szczególności na rozwijaniu umiejętności radzenia sobie z wymogami życia. Jej celem jest opóźnianie inicjacji lub zachęcanie do abstynencji.
- Profilaktyka drugorzędowa, skierowana do grupy podwyższonego ryzyka – która polega na ograniczaniu podejmowania zachowań ryzykownych i zachęcaniu do wycofania się.
- Profilaktyka trzeciorzędowa – jest ona interwencją w sytuacji pojawienia się uzależnienia, leczeniem, które ma ograniczyć negatywne skutki uzależnienia i umożliwić powrót do normalnego życia (Gaś, 1993, s. 14-21).

Szkolna profilaktyka powinna obejmować działania realizowane w ramach programów nauczania i programu wychowawczego, gdy podejmowane są zadania ogólne szkoły, a także działania specyficzne w sytuacjach kryzysowych w szkole lub klasie, w myśl zasady interwencji profilaktycznych i współpracy ze specjalistami itp. (Simm, Węgrzyn-Jonek, 2002, s. 13).

Ustawicznie komplikująca się sytuacja społeczna, tak w Polsce jak i w całej Unii Europejskiej sprawia, że skuteczne wychowanie staje się wyzwaniem coraz trudniejszym, wymagającym coraz wyższych i wszechstronniejszych kompetencji nauczycieli. Kompetencji, które muszą być ustawicznie uzupełniane, pogłębiane, weryfikowane i potwierdzane. Wobec powszechnych oczekiwań nauczyciele nie mogą nadal ograniczać swojej pracy z uczniami jedynie do rozwijania ich sfery intelektualnej. Nie mogą pozostawać jedynie specjalistami w dziedzinie jednego lub dwóch przedmiotów nauczania. Niezbędne są im dzisiaj umiejętności diagnozowania sytuacji i potrzeb życiowych uczniów, skutecznego wychowawczego wspierania wychowanków, opracowywania i realizowania programów profilaktycznych. Ich rozwijanie warto rozpocząć już w trakcie studiów wyższych. Nauczycielom, którzy ukończyli je przed kilkunastu lub kilkudziesięciu laty warto stworzyć stosowną ofertę w ramach kształcenia ustawicznego – ubiegania się o kolejne stopnie awansu zawodowego.

Mimo tak wielu powszechnie istotnych zmian kulturowych, o których wspomniano wcześniej, społeczeństwo nasze nadal deklaruje przywiązanie do wartości tradycyjnych, których ostoją powinno być wychowanie szkolne. To, na czym szczególnie zależy polskim rodzicom ilustruje tabela z wynikami odpowiedzi udzielanymi na pytania zawarte w ankiecie CBOS.

Tabela nr 2: Na czym szczególnie zależy rodzicom

Lp.	Szczególnie zależy mi na tym, by moje dziecko :	%
	Postępowało moralnie	64
2.	Posiadało własne zdanie, nie ulegało innym	59
3.	Potrafiło walczyć o swoje sprawy	58
4.	Wykazywało inicjatywę i przedsiębiorczość	56
5.	Stawiało sobie ambitne cele życiowe	54
6.	Przed wszystkim dążyło do osiągnięcia własnego szczęścia	53
7.	Pomagało innym	47
8.	Dobrze współpracowało z innymi	46
9.	Było patriotą	44
10.	Było dobrym obywatelem, np. płaciło podatki, uczestniczyło w wyborach	38
11.	Umiało podejmować ryzyko	38
12.	Zarabiało dużo pieniędzy	37
13.	Było człowiekiem religijnym	34
14.	Angażowało się w życie otoczenia, osiedla, wsi	31
15.	Czuło się Europejczykiem	31
16.	Trzymało się sprawdzonych sposobów postępowania	26
17.	Potrafiło zdobywać dla siebie więcej niż inni	26
18.	Unikało ryzyka	17
19.	Poświęcało się pracy, karierze zawodowej nawet kosztem życia osobistego	12
20.	Dostosowywało się do innych, robiło to, co inni	11

Źródło: opracowanie w oparciu o wyniki przedstawione w Raporcie z badań CBOS nr BS/121/2009 na temat *Opinie Polaków o wychowaniu i roli szkół w procesie wychowawczym*, M. Smak-Wójcicka, Warszawa, wrzesień 2009

Aż 64 % respondentów opowiedziało się za wartością, jaką jest postępowanie moralne. Warto jednakże zaznaczyć, że pojęcie zachowań moralnych może być różnie rozumiane w dzisiejszych realiach. Nie tylko nauczyciele, ale i większość osób może mieć trudność w jednoznacznym jego zinterpretowaniu.

Przykładem tego, jakie zmiany dokonujące się w pojmowaniu moralnego postępowania mogą być np. poglądy P. Singera, orędownika tzw. nowej etyki.

Tabela nr 3: Modyfikacja tradycyjnych zasad moralnych wg P. Singera (1997: 207-255)

Lp	ZASADA TRADYCYJNA	ZASADA NOWA
1.	<i>Traktuj wszelkie ludzkie życie jako mające taką samą wartość</i>	<i>Uznaj, że wartość ludzkiego życia się zmienia</i>
2.	<i>Nigdy rozmyślnie nie pozbawiaj życia niewinnej istoty ludzkiej</i>	<i>Bierz odpowiedzialność za konsekwencje własnych decyzji</i>
3.	<i>Nigdy nie odbieraj sobie życia i staraj się przeszkodzić innym w samobójstwie</i>	<i>Szanuj pragnienie śmierci lub życia innej osoby</i>
4.	<i>Bądźcie płodni i rozmnażajcie się</i>	<i>Sprowadzaj na świat dzieci tylko wtedy, gdy są chciane</i>
5.	<i>Zawsze traktuj życie ludzkie jako cenniejsze od życia zwierząt</i>	<i>Nie dyskryminuj na podstawie przynależności do gatunku</i>

Źródło: opracowanie na podst. Referatu ks. dr Picura, *Jan Paweł II – obrońca życia od poczęcia do naturalnej śmierci*, wygłoszonego podczas sympozjum naukowego w PWSTE Jarosław 2011

Który rodzaj moralności należałoby wybrać? Odpowiedź na to pytanie nastęrcza wiele trudności, a przez to także uzmysławia nam jak trudne dylematy moralne mogą mieć do rozwiązania nauczyciele, od których – zwłaszcza młodzi ludzie – oczekują stosownych wskazówek życiowych. Rozchwianie systemu wartości oraz częsty ich relatywizm utrudniają istotnie pracę wychowawczą nauczycieli. Wiele zjawisk występujących we współczesnym życiu społecznym wywołuje takie reakcje wychowanków, na które pedagodzy nie zostali należycie przygotowani podczas kształcenia zawodowego. Brak im zwłaszcza umiejętności diagnozowania potrzeb i zagrożeń, umiejętności komunikacyjnych i metodycznych, dzięki którym łatwiej mogliby budować swój autorytet i uatrakcyjniać prowadzone zajęcia, rozwijać i pogłębiać wartościowe zainteresowania uczniów.

Brak stosownych kompetencji wychowawczych, zagubienie w gąszczu rozmaitych problemów społecznych, rodzinnych dotyczące młodzień sprawia, że wielu nauczycieli koncentruje się w działalności zawodowej jedynie na pracy dydaktycznej. odchodzenie od podejmowania wyzwań wychowawczych wywoływane jest częstokroć także obojętnością społeczeństwa – rodziców uczniów i środowiska lokalnego – na trudności i potrzeby szkoły.

Zoznam bibliografických odkazov

- GAŚ, Z. B. (1993) *Profilaktyka uzależnień*, Warszawa.
- KAZDIN, A. E. (1996) *Zdrowie psychiczne młodzieży w okresie dorastania*, „Nowiny Psychologiczne” nr 2/1996.
- KOCÓR, M. (2006) *Nauczyciele wobec zmian edukacyjnych w Polsce*, Rzeszów, ISBN 978-83-7338-262-6.
- SIMM, M., WĘGRZYN-JONEK, E. (2002) *Budowanie szkolnego programu profilaktyki*, Kraków, ISBN 83-88725-25-4.
- SINGER, P. (1997) *O życiu i śmierci. Upadek etyki tradycyjnej*. Warszawa.
- SMAK-WÓJCICKA, M., Raport CBOS nr BS/121/2009 z badań na temat *Opinie Polaków o wychowaniu i roli szkół w procesie wychowawczym*, Warszawa, wrzesień 2009.
- WOJCIESZEK, K. (2002) *Profilaktyka w szkole. Poradnik wychowawcy*, Warszawa.

✉ **Dr inż. Wojciech Błażejewski**
Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Pedagogiczno-Artystyczny
Instytut Pedagogiki
Zakład Metodologii Badań Pedagogicznych
ul. ks. J. Jałowego 24, 35-959 Rzeszów
E-mail: wblazej@univ.rzeszow.pl